

TURİZMİN İKTİSADİ FONKSİYONLARI

Y.Doç.Dr. Kurban ÜNLÜÖNEN(*)

1. GİRİŞ:

Turizm kendi yapısındaki üretim ve tüketim fonksiyonları aracılığıyla ekonomileri geniş ölçüde etkiler.

Turizmde üretim, esnek bir talebe sahip yerli ve yabancı tüketicinin o ülkeyi ziyareti sırasında duyacağı ihtiyaçlara cevap verebilecek mal ve hizmetlerin meydana getirilmesidir. İktisadi bir olay olan turizmde bir üretim faaliyeti ve özellikle hizmet üretimi söz konusudur.

Turizmde tüketim ise, bir ülkenin turizm arzını meydana getiren altyapı ve üstyapı tesislerini, ya da tabii, tarihi ve arkeolojik zenginliklerin meydana getirdiği maddi değerler, o ülke toplumunun sosyal, kültürel ve ahlaki hasletlerinin oluşturduğu manevi değerlerden veya o ülkeyi ziyaret eden tüketicilerin ihtiyaç duyacağı mal ve hizmetlerden azami tatminin sağlanmasıdır(1).

Turizm hizmeti veya malı, üretimden tüketim safhasına kadar iktisatta üretim, pazarlama, satış ve tüketim diye nitelendirilen safhalardan geçecektir. İlk önce firma seviyesinde hizmetin üretimi bazı sektörler arası münasebetlerin fonksiyonu olacaktır. Hizmetin üretimi için girdiler sağlanacak, bunlar firma safhasında bir üretim işlemine tabi tutulacak ve üretilen hizmet meydana çıkacaktır. Arzedilen bu hizmetler diğer sektörlerin ürettiği mal ve hizmetlere benzerler. Ancak turizm hizmetinin, muhtevassından ve tüketilmesindeki gayelerden doğan bazı özellikleri vardır. Örneğin turistik ürünün depo edilemez olması, çok kısa sürede satılmasını gerektirir. Alıcı için ise turizm hizmeti çok zaman vazgeçilmez bir ihtiyaç değildir. Bu durumda turizm hizmetinin fiyatını serbest piyasada büyük ölçüde talep belirler(2).

(*) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Turizm günümüzde artık başlı başına bir gelir kaynağı sayılmaktadır. Ayrıca turizm, ilgili ülkelerin ihtiyaç duyduğu döviz girdilerinin sağlanmasında bir aracı haline gelmiştir. Bunların yanında turist akını olan ülkelerde konaklama, seyahat, eğlence vb. işletmelerin faaliyetlerinin gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır(3).

Günümüz medeniyetinin bölünmez bir parçası haline gelmiş olan turizm, bugün iktisadi, sosyal, kültürel, teknik, politik ve sıhhi fonksiyonları ile milletlerarası alanda en büyük ve en önemli iktisadi-sosyal olay niteliği taşımaktadır. Her yıl milyonlarca kişi, dinlenmek, eğlenmek, tatil veya iş seyahati yapmak için geçici olarak devamlı kaldıkları yeri terk etmekte, kendi ülkeleri içinde veya başka ülkelerde seyahat etmekte, konaklamakta, iktisadi ve sosyal yaşantılarını belirli bir süre için, başka bölgelere, yerlere ve ülkelere nakletmektedirler. Bu devamlı olmayan yer değiştirme, özellikle iktisadi manada milli ve milletlerarası alanda geniş etkiler yapmakta ve kendini göstermektedir(4). 1988 yılında dünya turizmine yaklaşık 390 milyon kişi 195 milyar Dolar harcıyarak katılmış ve dünya turizmini önemli bir hacme ulaştırmıştır. Bu haliyle turizm, milletlerarası ticarete petrolden sonra ikinci sırayı alan en önemli kalemlerden biri haline gelmiştir(5).

Turizm bölge ve ülke iktisatlarına doğrudan ve dolaylı olarak önemli birçok etkiler yapmaktadır. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerin kalkınabilmeleri için yapacakları ithalatı karşılayacak döviz girdilerinin sağlanmasında en etkili ve en önemli bir sektör olarak kendisini göstermektedir. Sadece kalkınmakta olan ülkelerde değil, durumları turizme müsait olan kalkınmış sanayi ülkelerinde bile turizm, iktisadi kalkınma ve büyümenin devamını sağlamakta önemli rol oynamaktadır(6).

Turizm gizli bir ihracat endüstrisidir. Bunun dışında turizm iktisadın diğer sektörlerini doğrudan doğruya etkileyen ve onlarla bütünleşen bir üretim biçimidir. Turistler üretilen bu ürünü tüketir yada kullanırlar. Bu ürünü bazen turizmde uzmanlaşmış olan firmalardan doğrudan doğruya satın alırlarken, bazen de turistik ürünü oluşturan parçaları kendileri birleştirirler(7).

Turizm diğer endüstrilerle karşılaştırıldığında verimlilik turizm sektöründe daha yüksektir. Bunun yanında bir turizm yatırımının gelir sağlamadan önceki hazırlık dönemi, diğer sektörlerdeki yatırımlara oranla daha kısadır(8). Turizm, tabii ve tarihi zenginliklerin, korunması ve geliştirilmesi yönünde bir ilginin doğmasını da sağlar.

Gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve kültürel zenginliklerine dikkat çekileceğinden örf ve adetlere, mahalli giysilere ve el sanatlarına önem verilir. Bu tür el sanatlarının gelişmesi sonucunda yeni iş imkanları doğar. Bunun yanında bölge halkının kendi benliğine saygısı artar.

Turizmin sayılan bu faydalarının gerçekleşebilmesi için, ilgili ülkeler tarafından düzenli bir turizm politikasının uygulanması gerekir. Aksi takdirde turizm, sayılan bu faydalardan çok o bölge ve ülkeye maddi ve manevi tedavisi oldukça zor olan yaralar (ahlâki değerlerin yok olması, tarihi varlıkların tahribi ve yurt dışına kaçırılması, tabii güzelliklerin yok edilmesi v.b.) açar.

Turizm politikasının, genel olarak, döviz gelirleri başta olmak üzere, iktisadi kalkınmayı tek başına gerçekleştirmeye yeterli olmamasına rağmen, kalkınmaya olan katkısı inkar edilemez. Günümüzde turizm sektörü gibi diğer bazı sektörlerin kalkınmaya hız verici ve tamamlayıcı tesirleri artık iyice anlaşılmıştır(9).

Bütün bu sayılanların yanında turizmin birçok iktisadi etkileri olacağı muhakkaktır. Çünkü turizm komple ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Turizmin iktisadi kalkınma açısından önemli fonksiyonları başlıklar altında tahlil edilmeye çalışılacaktır.

2. Turizm ve Ödemeler Dengesi:

Bir ülkenin milletlerarası iktisadi durumunu en açık şekilde gösteren kıstas, o ülkenin ödemeler dengesidir. Ödemeler dengesi, bir ülkede oturan kişi veya kurumların, dünyanın diğer ülkeleri ile olan ödeme münasebetlerinin belirli bir dönemdeki (genellikle bir yıldaki) toplamıdır(10). Bir ülkenin ödemeler bilançosu, o ülkenin belirli bir dönem içindeki, diğer ülkelerle yapmış olduğu, bütün iktisadi işlemlerinin sistematik bir şekilde kayıdır(11).

Ödemeler bilançosunun temel bölümleri, cari işlemler (dış ticaret ve görülmeyen kalemler), sermaye hareketleri ve resmi rezervler (altın ve döviz rezervleri) hesabıdır. Yapılmış olan bütün işlemler ödemeler bilançosuna ya borç yada alacak kaydedilir. Alacak işlemleri ülke sakinleri lehine, yabancılar üzerinde parasal bir alacak hakkı oluşturan işlemlerdir. Borçlu işlemler ise yabancılar lehine yerli ülke sakinleri üzerinde parasal alacak hakkı oluşturan işlemlerdir(12).

Turizm gelir ve giderleri ödemeler dengesi içinde cari işlemler hesabının görünmeyen kalemler (hizmetler) bölümünde yer alır. Görünmeyen kalemler (hizmetler); navlun, sigorta, turizm ve seyahat harcamaları, üretim faktörleri gelirleri ve kar transferleri kalemlerinden oluşur. Dış ticaret ve görünmeyen kalemler dengesinin birlikte dikkate alınması cari işlemler dengesini (açık ya da fazla) verir. Genellikle ödemeler bilançosu dengesinden kastedilen de cari işlemler dengesi-dir(13).

Dış turizm bilançosu ise, turizmle ilgili işlemlerin oluşturduğu tüm döviz transferlerini içine alır. Dış turizm bilançosunun aktifi bir dönemde (genellikle bir yıl) turistik hareketler sebebiyle ülkeye giren döviz (döviz arzını), pasifi ise yine turistik hareketler sebebiyle dış ülkelere döviz transferini (döviz talebini) gösterir. Herhangi bir ülkenin dış turizm bilançosu basit olarak aşağıda verilmiştir(14).

A k t i f	DIŞ TURİZM BİLANÇOSU	P a s i f
<ul style="list-style-type: none"> - Turistlerin konaklamalarından elde edilen gelirler - Diğer turistik işletmelerin elde etmiş olduğu gelirler - Ulaştırma işletmelerinin elde etmiş olduğu gelirler - Turizmle dolaylı olarak ilgili işletmelerin gelirleri - Diğer ülkelerin turistik reklam gayesiyle yapmış olduğu harcamalar - Turizmle ilgili malların ihracından elde edilen gelirler 	<ul style="list-style-type: none"> - Vatandaşların dış ülkelerdeki konaklama, ulaştırma, yeme-içme ve diğer turistik giderleri - Dış ülkelerde yapılan turizm reklam ve propaganda giderleri - Turizmle ilgili olarak çeşitli malların ithali için yapılan giderler 	
T O P L A M	T O P L A M	

Bir ülkenin dış turizm bilançosu yıllık olarak düzenlendiği zaman, ya denk dış turizm bilançosu, ya aktif dış turizm bilançosu, ya da pasif dış turizm bilançosu sözkonusu olacaktır. Denk dış turizm bilançosunda, turistik hareketler sebebiyle döviz giriş çıkışının eşit olduğu durum sözkonusudur. Aktif dış turizm bilançosunda, turistik

hareketler sonucunda ÷lkeye giren dövizin fazlalığı, pasif turizm bilançosunda ise turistik hareketler sonucunda döviz çıkışının fazla olması durumu sözkonusudur(15). ÷lkelerin ödemeler bilançosundaki açıklarını kapatabilmelerinde aktif dış turizm bilançosunun rolü ortaya çıkmaktadır. ÷lkelerin turizmden genellikle bekledikleri dış turizm bilançolarının aktif fazlalık vermeleridir.

Özellikle gelişmekte olan ÷lkelerin, sanayiilerini kurup geliştirebilmeleri; makina ve teçhizat ile sanayinin ihtiyacı olan hammadde-lerin dışarıdan ithali için gerekli dövizin turizm yoluyla elde edilmesi oldukça önem arz etmektedir(16).

Gelişmekte olan ÷lkelerin ihracatının, dünya ihracatı içindeki payı oldukça azdır. Bu ÷lkelerin ithalatlarının finansmanı çok defa transferlerin, sermaye hareketlerinin ve görünmeyen kalemlerin dengesine bağlıdır. Borçlanma ve dış yardımların sabit olduğunu kabul edersek gelişmekte olan ÷lkelerin ithalatının finansmanı bu ÷lkelerin görünmeyen kalemler gelir dengesine bağlı olmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ÷lkelerin çoğu ithalatlarını arttırmak ve borçlarını ödeyebilmek için milletlerarası turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerini arttırmak isteyeceklerdir(17). Aksi takdirde ödemeler dengesi açık verecek ve borçlanma yoluna gidilecektir. Turizmin sağlayabileceği en büyük etki dış ticaret dengesizliğindeki açığı, dış borç taksitleri ve faizleriyle dış ödemeler bilançosundaki açıkların kapatılmasında kendini göstermektedir(18).

Turizmin ödemeler dengesindeki içindeki etkileri döviz girişi ve çıkışı olarak iki bölümde incelenebilir. Döviz girişine etkileri, görünmeyen ihracat ve ek ihracat olarak, döviz çıkışına etkisi ise görünmeyen ithalat ve ek ithalat olarak tahlil edilebilir.

2.1. Turizmin Döviz Girişine Etkisi:

Milletlerarası turizm (dış aktif) hareketleri sonucunda bir ÷lkeye gelen turistlerin turistik ihtiyaçlarını karşılamak, hatıra eşyası ve benzeri mal almak, yiyecek-içecek için harcamada bulunmak ve benzeri şekilde doğrudan veya dolaylı olarak yaptığı bütün harcamalar, o ÷lkenin dış turizm gelirlerini oluşturur(19).

Turizm sektörünün ÷lke iktisadındaki önemli özelliği, bir ihracat faaliyeti hareketlerinde olması ve ödemeler dengesini etkilemesinden ileri gelir. İhracat, üretilen bir malın ÷lke dışına gönderilmesi ve buna eş değerde bir başka malın ithaline imkan doğması veya eş değerde

bir döviz geliri sağlaması şeklinde bir faaliyet olduğu halde, turizm sektöründe döviz geliri karşılığında yurda giriş, döviz gideri karşılığında yurt dışına çıkış sözkonusudur. Bir turist, bir üretim birimi kabul edilirse, döviz geliri bu üretim biriminin yurda ithali ile mümkün olmaktadır. Her turistin döviz geliri sağlaması açısından ödemeler bilançosunda direkt bir etkisi olduğu gibi, ayrıca yurt içinde kaldığı sürece yapmış olduğu tüketim dolayısıyla yurt içi üretimi de etkilediğinden indirekt gelir etkisi de sözkonusudur(20). Turizm dolayısıyla elde edilen dövizler aynı mal ihracatında olduğu gibi döviz girdisi oluşturduğundan, ülke iktisadı için görünmeyen ihracat ve ek ihracat söz konusu olmaktadır.

Turizm yolu ile sağlanan döviz gelirinin, kalkınma için ayrılan dış satınalma (ithalat) veya dış ödeme gücüne başka bir deyimle döviz rezervlerine eklenmesi, milli iktisadı bütünüyle etkilemektedir(21).

Turizmin iktisadi önemi onun özellikle görünmeyen bir ihracat ve ithalat şeklinde olmasında görülür. Turizm gelir ve giderleri görünmeyen gelir ve gider kalemleri arasında olması sebebiyle, dış aktif turizm hareketlerinin bir ülkeye kazandırdığı gelire görünmeyen ihracat adı verilmektedir. Bir ülkeye gelen turist bu ülkeye getirmiş olduğu dövizle milli paraya olan talebi artırır. Herhangi bir ülkeye giden turist o ülkede belli gezi ve konaklama giderleri dışında da bazen büyük meblağlara ulaşan alışveriş yaptığı da görülür. Turizm mal ihracatına oranla daha uygun şartlarda döviz girdisi sağlamaktadır. Çünkü tüketici satış yerine kadar kendisi gelmekte ve turistik ürünlerden üretildiği yerde ve zamanda faydalanmaktadır(22).

Turist gittiği ülkeden normal yollarla ihraç edilemeyen mal ve hizmetlerden faydalanır ve bunların görünmeyen ihracat şeklinde birer döviz kaynağı olmasını sağlar. Normal ihracatta malın veya ürünün karşılığı ne kadar olacağı tahmin edilebilir. Ancak turizm yoluyla elde edilecek gelir önceden tahmin ve tespit edilemez. Turizmin görünmeyen ihracat olarak iktisadi önemi, günümüzde ülkelerin bu ihracat şekline olan ilgisini arttırmış ve bu kaynaktan daha fazla faydalanmak gayesiyle, çeşitli ülkeler turistler için farklı kambiyo kurları uygulayarak, vergi indirimleri yaparak döviz arzını arttırmaya çalışmışlardır(23).

Turist çeken ülkelere dış turistlerle görülmeyen ihracat şeklinde sağlanan gelirler; o ülkenin dış ticaretindeki döviz açıklarının bir kısmını ya da tamamını kapatmakta, ödemeler dengesinde önemli bir yer tutmakta ve tüketim malı ihtiyaçlarının karşılanmasına ve çoğaltılmasına yardımcı olmaktadır(24).

Turizm aynı zamanda milli iktisat için önemli bir ek ihracat kaynağıdır. İktisadi refah ve buna bağlı olarak turizm geliştikçe turistlerin yabancı ülkelerde yapmış oldukları alışverişler de artar(25). Turistler böylece ek ihracat kaynağı oluştururlar. Bu alışverişler zevk, turistin kültürel, sosyal ve ödeme imkanına ve gidilen ülkenin iktisadi durumuna göre değişiklikler gösterir. Bu alışverişler bazende psikolojik sebeplerle olabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları turizm hareketlerine katıldıklarında özellikle gelişmiş ülkelerde alışveriş yapmaktadırlar. Bunun sonucu olarak turizmden ek ihracat olarak gelişmiş ülkelerin daha fazla faydalandığı söylenebilir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin ek ihracat gelirleri daha düşük seviyede olmaktadır(26). Bütün bunlara rağmen gaye ne olursa olsun ve turistlerin tüketim malları için ödedikleri bedeller ihracat istatistiklerinde görünmese de önemli miktarlara ulaşmaktadır.

2.2. Turizmin Döviz Çıkışına Etkisi:

Bir ülkede döviz geliri sağlamak gayesiyle turizm endüstrisini geliştirmenin hesaba katılması gereken bazı maliyetleri de vardır. Örneğin, turistler tarafından tüketilen mal ve hizmetlerin ithal maliyeti; konaklama, ulaştırma ve alt yapı gibi turizm öğelerinin oluşturulması için ithali yapılan sermaye mallarının maliyeti; dış ülkelere getirilen üretim faktörlerine yapılan döviz ödemeleri ile ülke dışındaki hizmetlere, reklâm ve tanıtma çalışmalarına, personel eğitim programlarına yapılan ödemelerdir(27). Yukarıda sayıldığı gibi çeşitli sebeplerle turizmin döviz çıkışına etkisi de görünmeyen ithalat ve ek ithalat şeklinde olmaktadır.

Görünmeyen ithalat, dış pasif turizme katılan ülke vatandaşlarının gittikleri ülkelerde turistik mal ve hizmetlere ödemiş oldukları bedeller olup, mal ithalinde olduğu gibi ülkeden döviz çıkışı söz konusu olmaktadır. Aynı görünmeyen ihracat gibi bu sefer tersi söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyon sebebiyle, ülke vatandaşlarının iç turizm yerine alternatif maliyeti daha düşük olan dış pasif turizme yönelmektedirler. Diğer taraftan yine enflasyon sebebiyle gelecekte dış seyahatlerin daha pahalı olacağı korkusuyla dış pasif turizm eğilimi yoğunlaşmaktadır. Yoğunlaşma olduğu gibi ayrıca dışardaki turistik tüketimde çeşitli sebeplerle artmaktadır. Bütün bunlar özellikle gelişmekte olan ülkelerin görünmeyen ithalatını arttırmakta, turizm sebebiyle ödemeler bilançosundaki açıklar kapatılacak yerde

dahada artabilmektedir. Bunları önlemek gayesiyle turizmin serbest seyahat edebilme özelliğine ters düşse bile bazı kısıtlamalar olabilmektedir.

Ülkelerin turistik gayelerle yaptığı mal ithalleri ile turistik hizmetler için gerekli olan ithalat giderleri ve turizm gayeli faktörlere devlet veya özel sektör tarafından dövizle yapılan ödemeler ek ithalat olarak değerlendirilmektedir. Turizm sektörünün varlığı ve devamı gayesiyle yapılan ek mal ve hizmet ithali şeklinde ortaya çıkan harcamaların sebep olduğu döviz kaçakları başlıca iki grupta toplanmaktadır(28).

Birincisi, ülkeyi ziyaret eden turistlerin tükettikleri ve sektörün ihtiyacında kullanmak üzere direkt ve endirekt ithalat harcamaları oluşturmaktadır. İkincisi ise, toplumdaki statüleri gereği ülkeye gelen turistleri taklit etme eğilimi gösteren vatandaşların, turistik gayelerle ithal edilen mal ve hizmetleri tüketmelerinden kaynaklanmaktadır. Böylece tamamen özentiden doğan ve turizmle ilgisi olmayan bir tüketim ek bir döviz harcamasına sebep olacağından, gerçek manada döviz kaçağını ifade etmektedir.

3. Turizm ve Milli Gelir:

Turizmin iktisadi rolü ve önemi konusunda yapılan değerlendirmeler arasında kullanılan en yaygın yöntem, turizm gelirlerinin milli gelir ya da gayrisafi milli hasıla ile olan münasebetlerinin ölçülmesidir.

Turizmin milli gelire etkisi katma değer yoluyla kendisini göstermektedir. İç ve dış turizm harcamaları, ücret, faiz, kira ve kâr şeklinde üretim faktörleri için birer gelir oluşturmaktadır. Turistlerin ülke içinde yaptıkları harcamaların oluşturduğu gelirler milli geliri olumlu yönde etkilemektedir. Ancak milli muhasebe hesaplarında turizm sektöründe görülen gelir, sadece konaklama tesisleri hizmetlerinde elde edilen katma değere karşılık olmaktadır. Turizmle ilgili olarak yapılan bir araştırmada turistlerin ziyaret ettikleri yerlerde ödedikleri tam pansiyon konaklama ücreti dışında bu miktara yakın ek harcama yaptıklarını ortaya koymaktadır. Bu ek harcamaların oluşturduğu gelirler milli gelir hesaplarında turizm sektörünün dışında, gelirin olduğu sektör içinde yer almaktadır. Dolayısıyla turizmin milli gelire olan tüm katkısı milli gelir hesaplarında belirtilen hesapların çok üstündedir(29).

Turizmin gayrisafi milli hasılaya katkısı, genellikle yabancı turist harcamalarını cari fiyatlarla tahmin ederek ve bundan turizm sektörü tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin maliyetini çıkararak hesaplanır. Böyle bir hesaplama, turizm gelirlerinin sadece yabancı turistlerin ülke içindeki yaptıkları turistik tüketim harcamalarından doğan gelirin anlaşılması sonucudur. İç turizmin yeterince önem taşımadığı ve dış aktif turizmden iktisadi anlamda önemli katkılar beklediği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu hesaplama oldukça anlamlıdır. Ancak turizm gelirlerinin sadece dış aktif turizmden sağlanan gelirle sınırlamak doğru değildir. İç turizmin oluşturduğu turistik tüketim harcamalarının da turizm ve ilgili diğer sektörlerde harcama gelir akımını hızlandırdığını ve iktisadi hayatı canlandırdığını unutmamak gerekir(30).

Turizmin gelir etkisini araştırmacılar genellikle çarpan tekniği ile hesaplamaktadırlar. Çarpan, milli gelirdeki değişimin, kendisini meydana getiren otonom (bağımsız) harcamalardaki değişmeye bölümü olarak tanımlanır(31). Çarpan makro iktisadi yönden yatırımların artması sonucunda milli gelir artışının oranını gösterir. Yeni yatırımlardan meydana gelen yeni gelirlerin bir kısmı tüketime, bir kısmı birikime ayrılmaktadır. Tüketime ayrılan kısmı ise bir sonraki devrede diğer kişilerin gelirlerini teşkil etmektedir. Bu zincirleme etkileri matematik ifade ve değerlendirilmesi makro iktisadi tüketim ve biriktirme oranlarının yardımı ile mümkün olmaktadır(32). Örneğin 2/3 oranında bir tüketime (1/3 biriktirme) uygulanan 1.500 TL.lık bir yatırım $1/1-c$ ($0 < c < 1$), $1/(1-2/3)=3$ formülüne göre çeşitli el değiştirmelerden sonra $3*1500$ TL = 4.500 TL.lık bir gelire sebep olacaktır. Bu durumda çarpan etkisi 3 birim olmaktadır.

Turist harcamalarının çarpan etkisi fikri bizzat böyle bir harcamanın yapılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü turistlerin yapmış oldukları harcamalar, turist kabul eden ülke iktisadına yapılan bir likidite enjeksiyonu gibidir(33). Turizm harcamalarının iktisattaki ilk etkileri **direkt harcamalar** olarak nitelendirilir. Birinci safhada turistlerin yapmış oldukları harcamalar iktisatta konaklama tesisleri, dükkanlar sayahat işletmeleri gibi işletmeler için direkt gelir etkisi meydana getirir. Turizm iktisadın birçok sektörünü etkileyen farklı bir ürün demetine sahip olduğundan, net turizm gelirleri turizm sektörü ile bu sektöre hizmet eden yan sektörlerin kullanmakta oldukları üretim faktörlerinin gelirlerini oluşturur(34). Bu direkt gelirlerin yanında turizm gelirlerinin endirekt (dolaylı) olarak oluşturduğu gelirler de sözkonusudur. Ayrıca bu dolaylı gelirlerde iktisat içinde tekrar bulunmuş oldukları faaliyetler sonucu yeni

endirekt gelirlerin oluşmasına imkan sağlar. Bu devirler sonucunda meydana gelen nihai turizm geliri başlangıç gelirlerinden çok yüksek olur(35). Bir ülkedeki turizm harcamaları, tüketici ve üretici kademelerinde her el değiştirilte hacminden marjinal tasarruf eğilimi kadar kaybederek gelişir ve kümülatif olarak ilk değerinden çarpan katsayısı kadar fazla gelir meydana getirir(36).

Avrupa ve Amerika'da yapılan araştırmalar sonunda, bir turistin çeşitli harcamalarının, ziyaret ettiği ülke iktisadında yılda 3-4 devir yaptığı ortaya çıkmıştır. Yani, herhangi bir turistin yaptığı 1 Dolar harcama bir yıl içinde ortalama olarak 3-4 Dolar'lık bir gelirin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, iktisadi dönüşüm dışına kaçışların (sızıntıların) az olması sebebiyle çarpan etkisi sonucunda bir Dolar'lık bir harcamanın bir yıl içinde 8-10 Dolar'lık bir gelir meydana getirdiği görülmektedir. Bu sebeple söz konusu ülkelerde turizm gelirlerinin çarpan etkisi sebebiyle milli geliri artırıcı etkisi daha yüksek olmaktadır(37).

Türkiye'de çarpan katsayısı 3,89, Yunanistan'da 1/2, 1,4, İrlanda'da 2,7, Havai'de 0,9-1,3, Pakistan'da 3,3 (38) ve Bahama'da ise 1.36 (39) olarak hesaplanmıştır. Bu katsayıya göre yabancı turistlerin ülkemizde harcayacakları 1 Dolar 3,89 Dolar'lık bir gelir oluşturacaktır.

Dış aktif turizmin gelişmesi sonucunda gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru bir gelir akımı meydana gelir. Belirli turizm çekiciliklerinin gelişmekte olan ülke ve bölgelerde yoğunlaşması ve emek-yoğun faaliyetlerin turizmde önemli yer tutması, gelir ve refahın bölgeler ve toplum kesimleri arasında adaletli yönde yeniden dağılmasına yardımcı olur(40).

4. Turizm ve İstihdam:

İşsizliğin önemli bir mesele olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emek-yoğun bir sektör olan turizm yatırımlarına geniş iş sahaları açacağı için daha fazla önem verilmektedir. Turizm sektörü öğrenilmesi kolay yeni ve çeşitli işler sağlayarak vasıfsız iş gücü için geniş istihdam imkanı sağlar. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kırsal kesimden kentlere göç ve işsizlik önemli bir meseledir. Turizm yatırımlarının, yatırım çalışmaları ve işletme safhalarında diğer sektörlerle göre daha yoğun işgücü kullanıldığı görüşü genelde kabul edilmektedir. Özellikle turizm konulu inşaat sektörü çalışmalarında

(turizm alt yapı ve üst yapı yatırımları) yoğun emeğe ihtiyaç hasıl olmaktadır. Bu gerçek, turizmin ülke iktisadına yaptığı önemli katkıyı sergilemektedir. Ancak, burada üzerinde durulması gereken konu, istihdam edilen işgücünün inşaatın tamamlanması ve bölgede yeni bir turizm yatırımının bulunmaması durumunda atıl kalacağı ve sosyo-iktisadi problemlerin ortaya çıkacağı olgusudur(41).

Günümüzde yeni istihdam imkanları sağlamak sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Bilhassa gitikçe işgücünden daha çok tasarruf eden **sermaye-yoğun** teknolojinin kullanılmasında yaygınlaşma temayülü görülmesi, bunların insanların adale gücüne ikame etmesi, diğer taraftan, bilgisayar gibi insanın beyin gücüne yardımcı arçların üretilip kullanılması birçok sahada müsbet neticelere yol açmakta, ancak istihdam konusunda yeni problemler oluşturabilmektedir. Teknolojideki değişme ve gelişmeler işgücüne olan talebi azaltmaktadır. Bu sebeple **emek-yoğun** bir teknolojiye dayalı olan turizmin önemi ortaya çıkmaktadır. Turizm sektöründe mekanizasyona ve otomasyona gitme imkanları sınırlıdır. İstihdam yoğunluğu diğer sektörlerle oranla oldukça yüksek bir işkoludur(42). Örneğin DPT Teşvik Uygulama Başkanlığı'nca verilen toplam yatırım teşviklerinin içinde turizmin payı 1986 yılında % 5,99 iken, toplam istihdam kapasitesi içinde turizm sektörünün payı % 8,34 ve yine 1987 yılında turizm yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı % 12,15 iken, toplam istihdam kapasitesi içindeki payı % 13,66 olmuştur(43). Turizm sektöründe istihdam kapasitesinin payı diğer sektörlerle oranla yatırım payından daha fazla olmaktadır. Bunun sebebi arzedilen ürünün şahıslarla ilgili bir hizmet oluşudur. Mekanizasyona gidilecek hizmetler daha çok muhasebe ve rezervasyon gibi önemli fakat küçük birimleri ihtiva eder. Bu sebeple turistik işletmelerde istihdam yoğunluğu yüksek olmakta ve turizm sektörünün geliştiği ülkelerde toplam istihdama katkısı önemli oranlara yükselmektedir. Avrupa'da yapılan bir araştırmada çeşitli turistik tesislerden meydana gelmiş 1.000 yataklı bir tatil sitesinin 3.000 kişiye yeni iş imkanı sağladığını ortaya koymaktadır(44).

Turizm sektöründe istihdam yatırım oranı diğer sektörlerle oranla oldukça yüksektir. Yani turizmde bir kişiye iş sahası açmak için yapılması gereken yatırım diğer sektörlerle oranla daha düşüktür. Örneğin ülkemizde DPT tarafından yapılan bir araştırmada hangi sektör ve alt sektörlerde 1984 yılı fiyatlarıyla ne kadar yatırım yapılması gerektiğini gösteren tablo oldukça ilginçtir(45).

Tablodan görüleceği üzere ham petrol üretiminde bir kişiye iş sahası açabilmek için 240,8 milyon TL.si gerekirken, çimento için 40,8 milyon TL., motorlu taşıtlar için 12,6 milyon TL. ve turizm için ise

TABLO: 1

Türkiye'deki Sektörlerin İstihdam Oluşturma Gücü

Yatırım Konusu	Bir Kişilik İş İçin Gerekli Yatırım Miktarı (milyon TL)
Ham petrol üretimi	240,8
Kimyevi gübre	91,6
Enerji	65,0
Demir çelik	45,0
Çimento	40,8
Un ve unlu ürünler	20,8
Meyve sebze işleme	20,5
Alkolsüz içkiler sanayi	12,9
Motorlu taşıtlar	12,6
Dokuma	12,1
Elektrikli aletler	9,9
Ayakkabı sanayi	3,3
Turizm (otelcilik) sanayi	1,5

1,5 milyonTL.lik bir yatırım gerekmektedir. Bu rakamlar da gösteriyor ki ülkemiz için turizm sektöründe istihdam/yatırım oranı oldukça yüksektir.

Meksika'da 1969 yılında turizm sektörüne yapılan 80.000 Dolar'lık yatırım 41 kişiye iş sahası açarken, aynı miktar yatırım petrolde 16 kişiye, metal sanayinde 15 kişiye ve elektrik enerjisi sektöründe ise 8 kişiye iş sahası açabilmiştir(46).

Turistik tüketim harcamalarının ilk safhasında elde edilen gelirler direkt istihdam etkisi meydana getirmektedir(47). Turizm endüstrisine, ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri veren sektörlerdeki ve turistik tüketim harcamalarında yararlanan faaliyetlerdeki işler ise dolaylı istihdam oluşturur. İnşaat, tarım, balıkçılık, imalat ve işletme sektörlerinde turizmin gelişmesiyle sağlanan istihdam bu gruba girer. Elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile dolaylı istihdam etkisi meydana gelir(48). İstihdam etkisi turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine paralel olarak turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini artırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerin de işgücü talebi artar.

Yılın belli dönemlerinde faaliyet gösteren işletmelerin, devamlı personel yanında mevsimlik personel de çalıştırmaları turizm talebinin yoğunlaştığı dönemlerde dolaysız istihdam etkisini dönemin uzunluğuna bağlı olarak arttırmaktadır. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde geleneksel sektörlerden, özellikle tarım sektöründen büyük ölçüde işgücü transferi, bu sektörlerdeki mevsimlik işsizliği azaltmaktadır. Ancak turizm sektöründe kalifiye personel meselesi sektörün verimliliğini düşürmektedir(49).

Turizm sektöründe istihdamın başlıca özelliklerinden birisi, turizmin mevsimlik olması sebebiyle istihdamın da büyük oranda mevsimlik olmasıdır. İstihdamla ilgili diğer bir özellik ise, işgücünün turistik tesisler arasındaki hareketliliğidir. Turistik kapasitenin arttığı dönemlerde işverenler başkasından daha fazla ücret ödeme temayülünde bulunarak kalifiye işgücünün hareketliliğini hızlandırırılar. İşgücünün hareketliliği zamanla turizm sektörü için olumsuz etkiye dönüşebilmektedir(50).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarıma dayalı iktisadi yapılanmadan sanayileşme safhasını yaşamadan doğrudan bir turizm ülkesi durumuna geçiş uzun dönemde iktisadi büyümeyi yavaşlatıcı etki meydana getirecektir. Çünkü, turizm emek verimliliğinin düşük olduğu bir sektördür. Meydana gelen katma değer düşük, işgücü devir hızının yüksek ve mevsimlik işsizlik önemli boyutlarda olmaktadır. Sektör yüksek nitelikli fazla eleman gerektirmediğinden ve çalışan işgörelere diğer alanlarda da geçerli bilgi ve beceriler kazandırmadığından iktisadi büyümeye uzun dönemde katkısı yüksek olmamaktadır(51).

Turizm sektörü, gelişme fırsat ve şansına sahip olmayan, geleneklere, tabii ve sosyal çevreye aşırı bağlılığı sebebiyle başka yerlerde iş bulma imkanlarını değerlendiremeyen, mobilitesi yetersiz atıl işgücüne istihdam alanı sağlar(52).

5. Turizm ve Kamu Gelirleri:

Turizm, devlet için önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm, kamu gelirlerini arttırdığı gibi kamu giderlerini de arttırmaktadır. Turistik harcamalardan en fazla kâr sağlayanlar hükümetlerdir. Yapılan hesaplamalara göre, her ülkede turistler tarafından harcanan her 10 Dolar'ın 1 Dolar'ı; ayakbasma vergileri, içki ve sigaradan alınan tüketim vergileri, turistler tarafından tüketilen yiyecek ve içeceklerden alınan ithal vergileri, ülke içindeki seyahatlarında kullandıkları akaryakıttan alınan vergiler ve diğer resmi ödemeler şeklinde direkt olarak kamu gelirlerini arttırmaktadır(53).

Devlet, turistik faaliyetlerin geliştiği dönemlerde, turistik tüketimi diğer gelir kaynaklarından daha etkili bir şekilde vergilendirdiği takdirde, önemli bir kaynak temin edebileceği gibi, sektörden bazı vergi ve benzeri kamu gelirleri de elde edebilir. Devlet ayrıca turizm sektörü işletmelerinden elde edilen diğer kazançlardan ve özellikle turizm sektöründe kullanılan üretim faktörlerinden bazı direkt vergiler de alabilmektedir.

Bunun yanında devlet dış aktif ve dış pasif turizmden de gelir elde eder. Ülkeye gelen turistlerin harcamalarından alınan vergiler yanında, oyun harçları, lisanslar, resimler, liman vergisi ve benzeri gelirler de elde eder. Vergi gelirlerinin en önemli kalemini turistlerin satın aldıkları bazı malların ithali sırasında alınan gümrük vergileri oluşturur. Dış pasif turizme katılan vatandaşlardan ise, getirdikleri eşyalardan gümrük vergisi alındığı gibi yurt dışına çıkışlarda ayrıca bazı fon payları da alınabilmektedir(54).

Bunların yanında turizm dolayısıyla sağlanan başka kamu gelirleri de vardır. Bunlar, haberleşme ve ulaştırmadan sağlanan gelirler, yükleme ve iskele resimleri, su ve temizlik harçları ile satış ve pul gelirleri gibi kalemlerden oluşan turizmle ilgili diğer gelirlerdir. Ayrıca devletin aktif olarak yatırımcı, işletmeci, kreditor ve pazarlamacı olarak hizmetler üretmesi yoluyla da kamu gelirleri sağlanabilir(55).

Turistlerin yapmış oldukları harcamalarla ilgili olarak Kanada'da yapılan bir araştırmada 1 Dolar'lık turistik tüketim harcamasının direkt ve endirekt olarak kamu gelirlerini 34 Cent'e kadar arttırdığını göstermektedir(56).

Turizm kamu gelirlerini arttırdığı gibi, devletin turizmi teşvik etmesi, turizm için gerekli altyapıyı hazırlaması için yapmış olduğu harcamalar dolayısıyla da kamu giderlerini arttırmaktadır. Kamu harcamaları sadece turizm sektörüne yapılan kamu hizmetlerinin giderlerinden ibaret olmayıp, turistik altyapı ve diğer kolaylaştırıcı tesis yatırımları ile hava meydanlarının, ulaştırmının ve turistlerin faydalandıkları diğer giderleri de içine almaktadır. Bu giderlere, turistik gayelerle kamu hizmetlerinde çalıştırılan personelin dolaylı gider etkisi meydana getiren ücretlerinin de eklenmesi gerekmektedir(57). Bütün bunlar kamunun turizm maliyetleridir.

6. Turizm ve Bölge Kalkınması:

Turizm bölgelerarası farkları ortadan kaldırmaya çalışır. Tabii ve tarihi yönden zengin fakat iktisadi olarak yoksul olan ülke köşelerinin turizm kanalıyla kalkınmaları mümkün olabilmektedir(58). Turizm bu sayede bölgelerarası iktisadi ve sosyal dengesizler probleminin çözümünü kolaylaştırır. Geri kalmış bir bölgede kârlılık oranı yüksek olabilecek bir turizm potansiyeli varsa, doğrudan o bölgeye gidecek yatırımlar bölge kalkınmasında önemli bir katkıda bulunacaktır. Böyle bir potansiyelin olmadığı bölgelere politik kararlarla, turizm kazançları yatırım şeklinde aktarılabilir. Ancak ülkenin kendi bölgelerarası iktisadi ve sosyal dengesizlik problemi, turistlerin geri kalmış bölgelere gitmesini zorlayarak çözmeye ulaşması gerçekçi olmayan bir yaklaşımdır(59).

Tarım ve sanayi yönünden yeterli kaynak ve gelişme imkânlarına sahip olmayan çeşitli bölgeler, büyük ve zengin bir turizm potansiyeline sahip olabilirler. Bu bölgelerin planlı bir bölge gelişme politikası sonucunda turistik yönden kalkınmaları ve ülke iktisadi içinde gelişmeleri mümkündür(60).

İç turizm gelirleri yoluyla bölgelerarası üretim ve tüketim harcamalarını etkileyeceği, gelirin daha adil bir biçimde dağılımına tesir edeceği ve bölgelerarası dengeli bir kalkınma politikasının uygulanmasına yardımcı olacağı tabiidir. Turizmin uyarıcı etkisiyle bölgede yol, su, elektrik, PTT, kanalizasyon, liman ve havaalanı gibi yeni altyapı yatırımlarına girişilir(61). Böylece bölgede yaşayan halk daha yüksek standartlarda ulaştırma ve haberleşme sistemlerine elektrik su vb. temel hizmetlere ve başka türlü elde edemeyecekleri alışveriş ve eğlence imkânlarına kavuşurlar(62).

Bu gelişmeler az gelişmiş ülke yada bölgelerdeki kapalı iktisadi yapıdan pazar ekonomisine geçişi hızlandıran bölge halkının dünya görüşünü ve hayat tarzını değiştiren bir olgudur. İktisadi kalkınma biçimlerinin hemen hemen hiç birisinde hayat standartlarının değişmesi turizme dayalı kalkınmada olduğu ölçüde hızlı olmamaktadır. Turizmin geliştiği bölgelerde yaşayan halkın bilgi ve görgüsünde, hayat ve düşünce tarzlarında önemli değişmeler ve gelişmeler olmaktadır.

Turizmin gelişmesi iktisadi yapıyı çeşitlendirmekte, bölgede diğer sanayi kollarının gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Turizm gayeli alt ve üstyapı yatırımlarının yapılması sırasında demir,

çimento, tuğla gibi çeşitli inşaat malzemelerine, su, elektrik, ısıtma gibi tesisatın gerektirdiği malzemelere ve bina donanım malzemelerine büyük talep doğar. Bunların üretilmesi, taşınması ve depolanması çeşitli sanayi ve hizmet sektörlerinde uyarıcı etkiler oluşturur.

Bunların sonucu olarak yeni iş sahaları açılır ve bölge halkının gelir düzeyi yükselir. Bir taraftan gelir düzeyinin yükselmesi, diğer taraftan hayat tarzlarının değişmesi, bölgedeki potansiyel talebi fiili talebe dönüştürür ve bölge iktisadında bir canlanma ve gelişme ortaya çıkar(63). Bu sebeple turizm, bölgelerin bölgelerarası denge prensibine uygun bir tarzda gelişmesini sağlamakta aracı olabilmektedir.

Böylece gelişmemiş bölgelerin diğer bölge veya bölgelerle iktisadi ve sosyal gelişmişlik açısından dengelenmesinde turizm önemli bir araç olabilmektedir. Ancak uygulamada, turizmin gelişmesi halihazırda nisbi olarak gelişmiş bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde özellikle ele alınan ve önem verilen turizmin bu yönü az gelişmiş ülkelerde çok büyük bir öncelik ve öneme sahip olmamaktadır. Turizm, altyapıyı gerektireceğinden ve yeterli veya en hızla yeterli düzeylere getirilebilecek altyapı genelde az gelişmiş ülkelerin nisbi olarak en gelişmiş bölgelerinde bulunduğundan, turizmin gelişmesinin bölgelerarası dengesizliği düzeltmesi, kısa ve orta dönemde mümkün olamamaktadır(64).

7. Turizm ve Enflasyon:

Enflasyon, para değerinin düşmesi ve fiyatlar genel seviyesindeki genel yükselmedir(65). Turizm hareketleri ile bir ülkedeki fiyatlar genel seviyesi arasında sıkı bir ilişki söz konusudur.

Turizm gerek iktisattaki çoğaltıcı niteliği ve gerekse mevsimlik karakteri ile enflasyonun gelişmesine sebep olur. Belli bir mevsim içinde kitlelerin akın halinde geldikleri bölgelerde elastik olmayan turistik arzın aynı oranda gelişmemesi enflasyona sebep olabilmektedir. Enflasyonist fiyat artışlarını turizm harcamalarını ve turizm yatırımlarını etkilediği gibi, turistik tüketim harcamaları da enflasyonu etkileyebilmektedir.

Enflasyon turizmi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Enflasyonist baskılar sonucu fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, turizm sektöründe de mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesine sebep olacağından ülkeye dönük dış turizm talebinin yönü değişecek, daha

ucuz ülkelere doğru bir kayma söz konusu olabilecektir. Bu durum sabit döviz kuru uygulayan ülkeler için olumsuz etki yapması yanında esnek döviz kuru uygulayan ve gelişmeler karşısında paranın değerini ayarlayan (düşüren) ülkelerin dış aktif turizminde önemli bir gelişme sağlanabilir.

Turizmin gerek dünyada gerekse Türkiye'de tabii şartlar ve alt-üstyapı yönünden potansiyeli yüksek belirli bölgelerin tekelinde kaldığı da gözlenmektedir. Zaman ve mekan içinde bu talep yoğunlaşması dalga dalga gelişen turizm talebini kısa sürede düzenlemesi imkansız ve katı bir arz ile karşı karşıya getirmektedir. Bu şartlar içinde turizmin bir enflasyon unsuru olması kaçınılmazdır. Böyle hallerde turizm hizmetlerinde piyasa şartlarına göre hızlı fiyat artışları belirecek ve bu durum talebin zaman ve mekan yönünden yoğunlaşması arasında artacaktır. Sektörde bu enflasyonist baskı özellikle turizm için vazgeçilmez nitelikteki mal ve hizmet üretimlerinde etkisini gösterir. Buna karşılık, sektör için yardımcı nitelikte olan mal ve hizmetlerde çoğu kez ikame imkanları bulunduğundan, fiyat artışlarının etkisi giderilebilir(66).

Turizmin, **enflasyonist baskı oluşturma sebeplerini** şöylece sıralayabiliriz(67).

- Turistik talepteki artış, fiyat artışlarına sebep olur (talep enflasyonu).
- Turistik mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerinin yükselmesi, fiyat artışlarına sebep olabilir (maliyet enflasyonu).
- Fiyat yükselmeleri hem talep, hem de maliyet yükselmeleri sebebiyle karma bir nitelik taşıyabilir.
- Dış turizm bilançosunun durumu da enflasyonist baskıya sebep olabilir.
- Turizm yatırımları ile turizm talebi arasındaki zaman bakımından dengesizlik, fiyatların yükselmesine sebep olabilir.
- Turizmin mevsimlik olma özelliğinden dolayı, belli mevsimlerde, turistik bölgelerde kısa süreli kısmi enflasyon söz konusu olabilmektedir.

- Yine turizmin mevsimlik karakteri sebebiyle, bu sektörde çalışan kişilerin yıllık geliri elde etmek istemeleri de suni olarak fiyatların yükselmesine sebep olabilmektedir.

Enflasyonun turizm üzerindeki etkilerini de şöyle sıralayabiliriz(68):

- Turistik mal ve hizmet üretiminde kullanılan girdiler, maliyet enflasyonu sebebiyle turizm sektörünü etkilemektedir.
- İthal edilmiş enflasyon turizm sektörünü etkilemektedir.
- Enflasyonist fiyat artışları karşısında reel ücretlerin giderek azalması, tüketicilerin harcamalarının düşmesine, turizm açısından ise turist sayısının ve turistik tüketim harcamalarının azalmasına sebep olmaktadır.

Enflasyonun sonuçlarını turizm açısından değerlendirdiğimizde(69):

- Enflasyon tasarrufa imkan vermediğinden, iç turizm geriler, orta kesimin turizme katılma imkanı kalmaz.
- İç fiyat artışları, döviz kurlarındaki yükselişi aşarsa, dış aktif turizm olumsuz yönde etkilenir.
- Dış pasif turizm gelişir.
- Mal ve hizmetlerin kalitesi bozulur, turist memnun kalmaz.
- Turistleri kandırmak (turisti bağırtarak yolmak) gibi çok tehlikeli eğilimler alışkanlık haline gelebilir(70).

8. Turizm ve Tarım Sektörü:

Ülke iktisadında iç ve dış turizm hareketlerinin oluşturduğu tüketim ve gelir hacmi, özellikle tarım sektöründe bir canlanma ve harekete sebep olur. Turizmin gelişmesine paralel olarak, turizmin gelir etkisinin artması, tarım sektöründe üretim kalitesinin artmasına ve kaliteli ürünün değerini bulmasına sebep olur. Turistik bölgede, bölge halkının tarım ürünlerine talebi yanında iç ve dış turizmin oluşturduğu ek talep ve turizm mevsimindeki kısa süreli bölgesel fiyat artışları, tarım sektörünün toplam hasılasını arttırır. Nebati üretim, hayvancılık ve su ürünlerinin değerlendirilmesi, gıda sanayinin pazar

bulması, ancak kaliteli ve dünya standartlarındaki üretimle mümkün olabilmektedir. Bunun yanında tarım ürünlerine yönelik direkt turistik tüketim harcamaları yanında, turizmden gelir elde edenlerin harcamaları da dolaylı gelir etkisi oluşturur(71).

Turizmin gelişmesiyle birlikte tarım ürünlerine olan talebin hızla artması sonucu, ülkemizde 1988 yılı turizm mevsiminde sadece Antalya bölgesinde yabancı turistler tarafından 4 milyon yumurta, 5 bin ton et ve 2 milyon litre süt tüketildiği belirlenmiştir(72). Bunun bir sonucu olarak turizm işletmeleri bu tüketimden elde edilecek ilave gelirleri kendilerinin elde etmeleri için tarım işletmelerine de yatırıma yönelmeleri görülmektedir.

Kırsal turizmin gelişmesi sayesinde tarım kesiminde bulunan gizli işsizlik -mevsimlik olsa bile- turizm sektörü vasıtasıyla bir nebze azaltılabilir. Karavan ve çadır turizmi sebebiyle değerlendirilemeyen boş araziler değerlendirilmiş ve ek bir gelir elde edilmiş olur.

Sayılan bu faydaların yanında, tarıma elverişli arazilerin turistik gayelerle kullanılması sonucu tabii çevre bozulmakta, tarıma ayrılan araziler azalmakta ve tarım ürünlerinin miktarında da önemli düşüşler olabilmektedir.

9. Turizm ve Sanayi Sektörü:

Turizm, sanayi sektörünün çeşitli kesimlerini etkilemektedir. Tüketim malı üreten sanayiler üzerinde, turizmin etkisi oldukça fazladır. Turizm, özellikle yiyecek ve içecek sanayinde üretilen malların standartlara uygun olmasına dikkat edilmesini sağlamaktadır. Ara malı üreten sanayilerde de turizm etkilidir. Ek ihracat olarak üretilen mallar turistler tarafından tüketilmektedir. Yatırım malları üreten sanayilerde ise turizmin etkisi azdır. Sadece ulaştırma araçları üreten sanayilerde turizmin etkisi sözkonusudur.

Bunların yanında turistik yatırımların artması ile inşaat malzemeleri sanayinde bir canlanma söz konusu olduğu gibi, inşaat sektöründe çalışan personelin de gelirlerinin tekrar harcanması ile ilave bir talep oluşması söz konusudur(73).

Bunların dışında sanayinin birlikte getirdiği çevre kirlenmesinin önlenmesi, tabii manzaranın bozulmaması için sanayi kuruluşları bazı tedbirleri almaya zorlanır.

10. Turizm ve Hizmetler Sektörü:

Bir bölgede turizmin gelişmesine paralel olarak hizmetler sektöründe de önemli bir gelişme olacağı bir gerçektir. Bir hizmet üretimi olan turizmin gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmayı gerçekleştiren faktörlerden biri olarak kabul edilmesi, hizmet sektörünü etkilemesini göstermektedir. Turizmde emek-yoğun üretim söz konusu olduğundan işsizliğin önlenmesi açısından turizm ayrı bir önem kazanmaktadır. Turizm hareketleri piyasa fonksiyonunu geliştirdiğinden, gelişen turizm ve turistik yatırımların üçüncü üretim sektörü için itici ve sürükleyici bir fonksiyonu başarır(74).

Turizm sektörüne veya turizm sektöründeki bir işletmeye yapılan yatırımlar diğer sektörlerin ve sektörlerdeki işletmelerin gelişmesine, daha kârlı çalışmalarına katkıda bulunur.

Turizmin üçüncü üretim sektörü üzerindeki etkileri şöyle sıralanabilir(75):

- Cari tüketimle ilgili üçüncü üretim sektörünün gelişmesi (Ekmek, et, bakkaliye, manav v.b. gibi),
- Donatım sanatları ile ilgili üçüncü üretim sektörünün gelişmesi (Boyacı, demirci, elektrikçi, inşaat işçiliği v.b. gibi),
- Konforla ilgili üçüncü üretim sektörünün gelişmesi (Moda evleri, spor malzemeleri, parfümeri, gazeteci, çiçekçi, pastahane, çay salonu v.b. gibi),
- Yardım ve güvenlik hizmetleri ile ilgili üçüncü üretim sektörünün gelişmesi (Sağlık tesisleri, banka, sigorta, polis v.b. gibi),
- Lüks hizmetlerle ilgili üçüncü üretim sektörünün gelişmesi (Kuyumcu, gece kulüpleri, rehber, sauna, antikacılar v.b. gibi).

Bunların yanında turizm sektöründe çalışan personelin mutlaka mesleki formasyona sahip olması gerektiğinden, sektörde istihdam edilecek personele belli beceri ve tecrübenin kazandırılması aynı zamanda hizmet sektöründe kalitenin artmasına sebep olacaktır. Belli niteliklere sahip personel istihdamının artması, hizmet sektörünün gayri safi milli hasılaya katkısını da arttırmaktadır(76).

11. Turizm ve Altyapı Yatırımları:

Bir bölgede turizmin gelişebilmesi herşeyden önce o bölgeye ulaşılabilmesi ile mümkündür. Bu da öncelikle o bölgeye ulaştırma ile ilgili altyapı yatırımlarının yapılmasını gerektirir. Gelişmekte olan ülkelerde turizm, altyapının gelişmesine paralel olarak gelişir ve bir döviz kaynağı olabilir. Aksi takdirde turistik değer taşıyan bölgeye ulaşamazsanız o bölgenin taşımış olduğu turistik değer pek önemi kalmaz. Turistik bölgelerde sadece ulaştırma ile ilgili alt yapı değil, diğer altyapı yatırımlarının da yapılması kaçınılmazdır. Altyapı yatırımları görünmeyen hizmetler olup(77), genellikle kamu sektörü tarafından çok yönlü düşünülerek gerçekleştirilir.

Turizm ve turizmin etkisi ile diğer iktisadi faaliyet kollarının da gelişmesi gelir etkisi oluşturacağından, altyapının gelişmesini hızlandırıcı etkilere sebep olur. Yol, su, elektrik, kanalizasyon, PTT, v.b. altyapı tesisleri hızla tamamlanır ve olan tesislerin kalitesi arttırılmaya yönelinir.

Turizmin etkisi ile fiziki altyapı, turistik bölgede ikamet edenlerin de faydalandıkları su, enerji, ulaşım şebekesi, kanalizasyon sistemi, temizlikle ilgili tesisler, oto parklar, spor tesisleri, toplantı ve kongre tesisleri, haberleşme sistemleri v.b. oluşur. Bu altyapı yatırımları önce bölgeye ulaşmak için daha sonra da bölge içindeki altyapı yatırımları şeklinde olacaktır(78).

Fiziki altyapının yanında kurumsal altyapı da turizmin gelişmesine paralel olarak oluşturulur ve gelişir(79). Turizmde kurumsal altyapıyı, kamu kuruluşlarının turizm için yapmış oldukları bütün faaliyetler, ürettikleri mal ve hizmetler ve üretime katkıda bulunan araç ve tesisler oluşturur. Turizm danışma bürolarının hizmetleri, turizm polisinin hizmetleri, tanıtma kurumlarının faaliyetleri, çevreyi koruma ve güzelleştirme gayesiyle çalışan kuruluşların hizmetleri, turizm personeli yetiştiren eğitim kurumlarının hizmetleri birer kurumsal altyapı hizmetleridir.

SONUÇ:

Turizmin ülke ekonomilerine gerek direkt gerekse endirekt olarak etki yaptığı bir gerçektir. Turizm ödemeler dengesi yolu ile ülke ekonomilerine büyük katkılar sağlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ödemeler dengesi açıklarını dış aktif turizmden sağlayacakları

döviz ile kapatma çabası içindedirler. Ancak turizmin döviz girişine olduğu kadar döviz çıkışına da etki yaptığı dikkatten kaçırılmamalıdır. Gerek yabancı gerekse yerli turistlerin yapmış olduğu harcamalar milli geliri olumlu yönde etkilemektedir. Turistik tüketim harcamaları diğer sektörleri de harekete geçirerek iktisadi hayatı canlandırmaktadır. Turizmin gelir etkisi çarpan yoluyla kendini göstermektedir.

Turizm **emek-yoğun** bir sektör olması sebebiyle işsizliğin büyük problem olduğu özellikle gelişmekte olan ülkeler için de adeta bir can simidi olarak değerlendirilmekte- dir. Ancak turizmde istihdamın **mevsimlik** olması sebebiyle geçici işsizlik de gündeme gelmektedir.

Turizm kamu gelirleri açısından da büyük önem arz etmektedir. Devletler turistlerin gerek ülkeye girişleri dolayısıyla gerekse ülkede yapmış oldukları tüketim harcamaları üzerinden çeşitli vergiler alarak büyük gelirler elde etmektedirler. Ancak devletlerin turizmi teşvik etmek amacıyla gerekli altyapıyı hazırlaması açısından da kamu giderleri büyük oranda artabilmektedir.

Turistik potansiyeli olan ve ülke içerisinde geri kalmış bulunan bölgelerin turizm sayesinde gelişmeleri de mümkündür. Bunun yanında turistik tüketim enflasyonu etkilediği gibi, enflasyon da turizm harcamalarını ve yatırımlarını etkileyebilmektedir.

Turizm sayesinde tarım sektöründe de özellikle tüketimin artması sebebiyle bir gelişme ve canlanma söz konusudur. Ancak, turizm sebebiyle tarıma elverişli alanlarda büyük bir tahribat da olabilmektedir. Turizm sayesinde özellikle tüketim malı üreten sanayiler de gelişmektedirler. Yatırım malı üreten sanayi kolları ise turizmden aynı hızda etkilenmemektedirler. Turizm üçüncü üretim sektörü olan hizmetler sektörünün de gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Turizm sayesinde gerek ülkeye gelişler için ana yollar, hava alanı, demiryolları ve denizyolları gibi büyük tesislerin yapılması ve gerekse turistik bölgelerin bulunduğu yörelerdeki altyapı yatırımları büyük bir hız ile gelişebilmektedir.

Turizmden ekonomik olarak faydalanmayı düşünen ülkelerin, turizmin iktisadi fonksiyonlarını lehlerine çevirebil-meleri için turizmin iktisadi fonksiyonlarını çok iyi tahlil etmeleri ve ülkelere en uygun turizm politikaları geliştirerek uygulamaları gerekmektedir. Aksi takdirde, ülkeler turizmden fayda sağlamak yerine telafisi çok zor olan büyük iktisadi ve sosyal zararlar görebilirler.

D İ P N O T L A R :

- (1) Sururi KOCAİMAMOĞLU, **Bankacılık Ansiklopedisi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.675.
- (2) Özen DALLI, **Turizm Talebi ve Gelirleri**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1974, s.9.
- (3) Muammer ERDOĞAN, "Erzurum'da Turizm İmkanları ve Kuruluş Yeri Açısından Turizm İşletmeciliği", **Atatürk Üniversitesi İşletme Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, (Ocak 1977), s.21.
- (4) Tunay AKOĞLU, "Türkiye'de Turizm Politikası ve Turizm Planlaması", **Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi Semineri**, İzmir, 2-6 Eylül 1969, (Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1970), s.8.
- (5) Münir KUTLUATA, "Turizm Politikamız Ne Olmalıdır?", 2. **Türkiye İktisat Kongresi VII, İç Ticaret ve Hizmetler Komisyonu Tebliğleri**, Ankara: DPT yayınları, 1981, s.249.
- (6) Arslan ÖZBEY, "Bacasız Sanayi Turizm ve Ekonomi", **Ekonomide Ankara**, (Mayıs-Haziran 87), s.30.
- (7) Orhan İÇÖZ, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Önemi", **T.C.Turizm Bankası A.Ş. Turizm Yıllığı 1986**, (Ocak 1988), s.115.
- (8) İsmet BARUTÇUGİL, **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, İstanbul: Beta Basın Yayım ve Dağıtım A.Ş., 1986, s.33-34.
- (9) Mustafa ERKAL, **101 Soru - 101 Cevap Bölge Açısından Az Gelişmişlik**, İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1982, s.260.
- (10) Süleyman BARDA ve Erdoğan ALKİN, **Dış Ticaret Teorisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, 1970, s.9.
- (11) Gottfried HABERLER, **Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış**, Çeviren Necati MUMCU, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Gelişme Enstitüsü yayını, 1970, s.72; Dominick Salvatore, **Uluslararası İktisat**, Çeviren Tamer İŞGÜDEN, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1986, s.97.

- (12) Salvatore, a.g.e., s.97.
- (13) M.Erol İYİBOZKURT, **Uluslararası İktisat Teorisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi yayını, 1985, s.230.
- (14) Şevket GÜNAY, **Turizm Ekonomisi**, Ankara: Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu, 1976, s.8; Barutçugil, **Turizm Ekonomisi**, s.47; Hasan OLALI ve Alp TİMUR, **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, İzmir: Ofset Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti., 1986, s.42.
- (15) Olalı ve Timur, a.g.e., s.41.
- (16) Özbey, a.g.m., s.30.
- (17) Robert ERBES, **Milletlerarası Turizm ve Gelişme Yolundaki Ülkeler Ekonomisi**, Çeviren Cengiz Altuğ, Teksir, s.22.
- (18) Beşir HAMIĞOĞULLARI, "Türkiye'de Turizm ve İktisadi Kalkınma", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXIII, No.3, (Eylül 1968), s.115.
- (19) Olalı ve Timur, a.g.e., s.44.
- (20) Ali Nejat ÖLÇEN, "Turizm Sektörünün Kalkınmamıza Etkisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ekonomi ve Maliye Enstitüsü Konferansları (1970)**, s.1.
- (21) Mustafa SAĞCAN, **Rekreasyon ve Turizm**, İzmir: Cumhuriyet Basımevi, 1986, s.100.
- (22) R. CLEVERDON, **International Tourism to 1990**, Abt Books, EIU ltd., Special Series, No.4, Cambirdge Maas, 1982, s.143.
- (23) Olalı ve Timur, a.g.e., s.45.
- (24) Selahattin ÇORUH, **Genel Turizm Bilgisi**, Ankara: Güven Matbaası, 1967, s.16.
- (25) Ergun GÖKSAN, **Turizmoloji**, İzmir: Uğur Ofset Matbaası, 1978, s.29; Hasan OLALI, **Turizm Dersleri**, İzmir: İstiklal Matbaası, 1984, s.94.
- (26) Olalı ve Timur, a.g.e., s.45.

- (27) Barutçugil, *Turizm Ekonomisi*, s.45.
- (28) Olalı ve Timur, *a.g.e.*, s.48.
- (29) Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, *Turizm Araştırması Raporu I*, İstanbul: 1972, s.1.
- (30) Barutçugil, *Turizm Ekonomisi*, s.51-52.
- (31) Richard G. LIPSEY, Peter O. STEINER, Douglas D. PURVIS, *Economics*, Eighth Edition, New York: Harper & Row, Publishers, 1987, s.517.
- (32) Tunay AKOĞLU, *Turizm Politikasının Anahatları*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1967, s.58.
- (33) Erbes, *a.g.e.*, s.90.
- (34) Alp TİMUR, "Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi", *T.C. Turizm Bankası A.Ş. Turizm Yılılığı 1986*, (Ocak 1988), s.190-191.
- (35) Erbes, *a.g.e.*, s.90.
- (36) Brain H. ARCHER, *Tourism in the Third World: Some Economic Considerations*, Guildford: University of Surrey, 1970, s.7.
- (37) Akoğlu, *Turizm Politikasının Anahatları*, s.59.
- (38) Ali CEYLAN ve Ahmet İPEKYÜN, *Turizmin Türkiye ve Bursa Ekonomisindeki Yeri*, Bursa: Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 1985, s.24.
- (39) Erbes, *a.g.e.*, s.91.
- (40) Barutçugil, *Turizm Ekonomisi*, s.35.
- (41) E.Nilgün KIRCIOĞLU ve S.Selçuk NAZİLLİ, *Dış Tanıtım ve Turizm*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1983, s.237.
- (42) Akoğlu, "Türkiye'de Turizm Politikası ve Turizm Planlaması", s.43.
- (43) DPT, *Faaliyet Raporu 1988*, Ankara: Mart 1989, tablo: 24-25.

- (44) Mithat DİNÇER, "Turizm", Milliyetçiler IV. İlimi Büyük Kurultayı, Yeni Bir Yüzyıla Girerken Meselelerimiz, İstanbul, 24-26 Nisan 1987 Tebliğler, (Aydınlar Ocağı, Nisan 1987), s.29.
- (45) Olalı ve Timur, a.g.e., s.103.
- (46) Ahmet ÖZTÜRK, "Gelişen Ülkeler İçin Turizm Sektörünün ve Planlamasının Önemi", Tebliğ, Bursa, (1982), s.21.
- (47) Olalı ve Timur, a.g.e., s.101.
- (48) Barutçugil, a.g.e., s.38.
- (49) Olalı ve Timur, a.g.e., s.101.
- (50) Erbes, a.g.e., s.22.
- (51) Barutçugil, a.g.e., s.41.
- (52) Hasan OLALI, "Turizmin Sağladığı Dışsal Ekonomiler (Turizmin Sosyal Yararı ve Sosyal Maliyeti)", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 1, Sayı 3, (Kasım 1983), s.8.
- (53) Walter H. PEDERSEN, "Recent Developments In World Tourism", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Coğrafya ve Turizm Enstitüsü Konferansları (1972), s.89.
- (54) Olalı ve Timur, a.g.e., s.93.
- (55) Kırıcıoğlu ve Nazilli, a.g.e., s.239.
- (56) Olalı ve Timur, a.g.e., s.93-94.
- (57) Olalı ve Timur, a.g.e., s.95.
- (58) Hamitoğulları, a.g.m., s.115.
- (59) İhsan ÇETİN ve Ahmet YALNIZ, Türkiye'nin Turizm Politikası, Türk Ekonomisi İçinde Sektör Olarak Turizmin Yeri ve Önemi, Diğer Bazı Ülkelerle Türk Turizminin Karşılaştırılması, Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1976, s.35.

- (60) Akoğlu, "Türkiye'de Turizm Politikası ve Turizm Planlaması", s.43.
- (61) Erkal, a.g.e., s.262.
- (62) Barutçugil, a.g.e., s.66.
- (63) Barutçugil, a.g.e., s.66.
- (64) Kırcıoğlu ve Nazilli, a.g.e., s.239-240.
- (65) Talat GÜLLAP, Enflasyon Olayı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi yayını, 1979, s.5.
- (66) Mehmet SÜMER, Dış Tanıtım ve Turizm, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1983, s.328.
- (67) Olalı ve Timur, a.g.e., s.84-87.
- (68) Olalı ve Timur, a.g.e., s.87.
- (69) Olalı ve Timur, a.g.e., s.88.
- (70) Hamitoğulları, a.g.m., s.130.
- (71) Olalı ve Timur, a.g.e., s.111.
- (72) Milliyet 26 Eylül 1988.
- (73) Olalı ve Timur, a.g.e., s.113.
- (74) Olalı ve Timur, a.g.e., s.115.
- (75) Olalı, "Turizmin Sağladığı Dışsal Ekonomiler", s.9.
- (76) Olalı ve Timur, a.g.e., s.115.
- (77) Olalı ve Timur, a.g.e., s.117.
- (78) Olalı ve Timur, a.g.e., s.118.
- (79) Olalı ve Timur, a.g.e., s.119.